אוצר מדרשים — מדרש והזהיר

והזהיר: מדרש או ספר והזהיר ונקרא ג"כ ספר הזהיר, הוא ספר דינים קדמון שחבר מר חפץ אלוף על סדר פרשיות התורה על דרך השאילתות שחבר רב אחאי גאון, אך נמצא ממנו רק על סדר שמות ויקרא ובמדבר. והיה מונח בכ"י באוצרות הספרים כמה מאות שנים, והדפיסו ר' ישראל מאיר ב"ר יהודה פריימאן מכ"י מינכען עם באור שעשה עליו בשם ענפי יהודה לייפציג תרל"ג על סדר שמות, ווארשא תרמ"א (1880) לסדר ויקרא במדבר. ועל בראשית ודברים לא נמצא עד היום.

המדרש נודע בשם והזהיר מפני כי דרכו להתחיל בלשון "והזהיר" הקב"ה וכו', והם הדינים היוצאים מכל פרשה ופרשה. הספר הזה נזכר בשבלי הלקט סי' נ"א (ובשה"ל השלם סי' צ"א) באמרו: ובהלכות פסוקות של ספר הזהיר מצאתי סייג לדברי, וכן הוא בספר הפרדס לרש"י ז"ל (דפוס ווארשא דף י"ג). בס' ראב"ן סי' ט"ז כתב: ועיינתי בהלכות גדולות ובהלכות קטועות ובספר והזהיר ומצאתי שכולן לשון אחד וכו', גם מובא איזה פעמים בתוספות (חולין ק"ו: ד"ה אמר רב ומנחות ל"ז. ד"ה קיבורת, ושם ק"ט. ד"ה לא שמשו). בסמ"ג (ד' קי"ב ג') הלכות נטילת ידים, וז"ל וזהו שכתב בספר והזהיר אמר שמואל לחולין כל היד וכו'. וכן ברוקח בסוף סי' פ', ושכ"ה ובאשר"י פרק כל הבשר, ולפעמים יחליפו שם הספר והזהיר במלת הזוהר או הבהיר. ואיזה מהדינים שהביאו הפוסקים בשם ספר והזהיר לא נמצא בנוסחא שלפנינו, וזה מראה לנו לדעת כי היה להם כ"י שונים. לפי דעת המו"ל שם המחבר הוא מר חפץ אלוף ז"ל והוא רב חפץ בן יצליח שהיה אלוף וריש כלה ומחבר ספר המצות (ע"ע באוצר ישראל). אך שטיינשניידר חולק ע"ז כי ספר המצות נכתב בערבית ואינו ספר והזהיר.

המו"ל בהקדמתו ישתדל להוכיח שספר והזהיר הוא המדרש השכם ורק שני שמות יש לו. ר' שמואל גאמע יאמר: ובעל מדרש השכם העתיק דברי ר' שמעון קיירא העתקה מלה במלה לא הוסיף ולא גרע חוץ ממה שהוציא מלשון ארמית ללשון הקדש, והוא הדרך אשר הלך בה מר חפץ אלוף ז"ל (עי' בביאור ענפי יהודה דף נ"ב ציון ד'). ובאמת הדינים מהלכות גדולות שנכתבו בלשון ארמית נעתקו בספר והזהיר ללשון הקדש כמו הדוגמאות שהראה המו"ל בהקדמתו, ועוד ראיות אחרות שהביא שם. אך מביא ג"כ ראיות שספר השכם וספר והזהיר הם שני ספרים, כי בספר מנורת המאור הנדפס בסוף ספר ראשית חכמה מביא בשם מדרש השכם שמונה והולך מצות עשה ול"ת, אבל מחבר ס' והזהיר אינו מונה רק הלאוין. וכן עוד איזה מאמרים הנזכרים בשם מדרש השכם ולא נמצאים בס' והזהיר. אולם אפשר שהדברים האלו היה בס' והזהיר נוסחא אחרת כנ"ל.

ר"ש באבער כתב הערות על הספר ועל הבאור במכ"ע הלבנון שנה עשירית ובמבוא ללקח טוב (דף כ"א) ודעתו נוטה להכריע כי ס' השכם לחוד וס' והזהיר לחוד ושני מחברים שאבו ממקור אחד, ר' יעקב רייפמאן במכ"ע המגיד (הצופה למגיד שנה כ' 14, 23, 32) סותר ראיות המו"ל כי ס' והזהיר

אינו מדרש השכם, מפאת כי הכ"י מינכען שהשתמש בו הוא חסר ונחסרו בו גם פרשיות שמות וארא ומראשי פרשיות בא תצוה ויקהל פקודי נחסרו המאמרים המתחילים במלת והזהיר, ואפשר שלפני ר' שמואל גאמע ומחברים אחרים היה הספר יותר שלם. רייפמאן מעיר עוד כי מגמת המחבר היתה אך על ההלכה, אך לבשה בגדי אגדה למען תערב ותנעם להההמון, ונפלא בעיניו כי המאמרים אשר לקח המחבר מהגמרא הבבלית העתיק ללשון המשנה, אך לא כן המאמרים שלקח מהגמרא הירושלמית, כמו מה שהביא ממס' שקלים בפ' תשא.